

Υπόθεση C-43/24 [Shipov] ⁱ

**Σύνοψη της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως κατά το άρθρο 98,
παράγραφος 1, του Κανονισμού Διαδικασίας του Δικαστηρίου**

Ημερομηνία καταθέσεως:

23 Ιανουαρίου 2024

Αιτούν δικαστήριο:

Varhoven kasatsionen sad (Βουλγαρία)

Ημερομηνία της αποφάσεως του αιτούντος δικαστηρίου:

18 Ιανουαρίου 2024

Αναιρεσείων:

K. M. H.

Αναιρεσίβλητος:

Obshtina Stara Zagora

Αντικείμενο της κύριας δίκης

Συμβατότητα με το δίκαιο της Ένωσης δεσμευτικής ερμηνείας εθνικής ρυθμίσεως κράτους μέλους βάσει της οποίας αποκλείεται κάθε δυνατότητα τροποποίησης των καταχωρίσεων αναφορικά με το φύλο, το οποίο εκλαμβάνεται μόνον υπό τη βιολογική του έννοια, καθώς και με το όνομα συγκεκριμένου προσώπου στα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεώς του, όταν το εν λόγω πρόσωπο δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο.

Αντικείμενο και νομική βάση της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως

Ερμηνεία του δικαίου της Ένωσης δυνάμει του άρθρου 267 ΣΛΕΕ

ⁱ Η ονομασία που έχει δοθεί στην παρούσα υπόθεση είναι πλασματική. Δεν αντιστοιχεί στο πραγματικό όνομα κανενός διαδίκου.

Προδικαστικά ερωτήματα

1. Αντίκειται στις αρχές της ισότητας των πολιτών της Ένωσης και της ελεύθερης κυκλοφορίας, οι οποίες κατοχυρώνονται στο άρθρο 9 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και στα άρθρα 8 και 21 της ενοποιημένης αποδόσεως της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ) και επιβεβαιώνονται στο άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 8 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, εθνική ρύθμιση κράτους μέλους η οποία αποκλείει κάθε δυνατότητα τροποποίησης των στοιχείων σχετικά με το φύλο, το όνομα και τον προσωπικό αριθμό πολίτη (EGN) που έχουν καταχωρισθεί στις ληξιαρχικές πράξεις αιτούντος που δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο;

2. Αντίκειται στις αρχές της ισότητας των πολιτών της Ένωσης και της ελεύθερης κυκλοφορίας, οι οποίες κατοχυρώνονται στο άρθρο 9 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση (ΣΕΕ) και στα άρθρα 8 και 21 της ενοποιημένης αποδόσεως της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΣΛΕΕ), καθώς και στην προβλεπόμενη στο άρθρο 10 ΣΛΕΕ απαγόρευση των διακρίσεων λόγω φύλου, φυλετικής ή εθνοτικής καταγωγής, θρησκείας ή πεποιθήσεων, αναπηρίας, ηλικίας ή γενετήσιου προσανατολισμού, και οι οποίες επιβεβαιώνονται στο άρθρο 7 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης και στο άρθρο 8 της Σύμβασης για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και στο δικαίωμα αποτελεσματικής προσφυγής, εθνική νομολογία (εν προκειμένω, η ερμηνευτική απόφαση 2/2023 της Obshto sabranie na grazhdanskata kolegia [Ολομέλεια των τμημάτων αστικών διαφορών] του Varhoven kasatsionen sad [Ανώτατου Ακυρωτικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία]), σύμφωνα με την οποία το ουσιαστικό δίκαιο που ισχύει στο έδαφος κράτους μέλους της Ευρωπαϊκής Ένωσης δεν προβλέπει καμία δυνατότητα τροποποίησης του φύλου, του ονόματος και του προσωπικού αριθμού πολίτη στις ληξιαρχικές πράξεις αιτούντος που δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο, με αποτέλεσμα ο αιτών να περιέρχεται κατ' αυτόν τον τρόπο σε κατάσταση διαφορετική από εκείνη στην οποία θα βρισκόταν σε άλλο κράτος μέλος, η νομολογία του οποίου υποστηρίζει το αντίθετο;

Είναι αποδεκτή εθνική νομολογία η οποία, λόγω θρησκευτικών αξιών και ηθικών αντιλήψεων, επιτρέπει αλλαγή της ταυτότητας φύλου μόνο σε περίπτωση που αυτή είναι αναγκαία για ιατρικούς λόγους και μόνο σε συγκεκριμένα πρόσωπα, ήτοι στα ίντερσεξ άτομα;

Είναι αποδεκτή εθνική νομολογία η οποία, λόγω θρησκευτικών αξιών και ηθικών αντιλήψεων, επιτρέπει αλλαγή φύλου μόνο σε συγκεκριμένες περιπτώσεις και για ιατρικούς λόγους, μόνο σε συγκεκριμένα πρόσωπα (στα ίντερσεξ άτομα), και όχι σε άλλες περιπτώσεις αλλαγής της ταυτότητας φύλου για άλλους, διαφορετικούς ιατρικούς λόγους;

3. Ισχύει η υποχρέωση των κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, η οποία έχει αποτυπωθεί στη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (με τις αποφάσεις στις υποθέσεις C-673/16 και C-490/20) σε σχέση με την εφαρμογή της οδηγίας 2004/38/EK και του άρθρου 21, παράγραφος 1, ΣΛΕΕ, να αναγνωρίζουν την προσωπική κατάσταση προσώπου η οποία έχει διαπιστωθεί σε άλλο κράτος μέλος σύμφωνα με το δίκαιο του κράτους μέλους αυτού, ακόμη και σε σχέση με το φύλο ως ουσιώδες στοιχείο της καταχώρισης στο ληξιαρχείο, και απαιτεί η διαπιστωθείσα σε άλλο κράτος μέλος αλλαγή φύλου προσώπου το οποίο έχει και τη βουλγαρική ιθαγένεια την καταχώριση του γεγονότος αυτού στο οικείο μητρώο της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας;

4. Είναι, υπό το πρίσμα του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη που απορρέει από τον Χάρτη και την ΕΣΔΑ, αποδεκτή δεσμευτική ερμηνεία του Συντάγματος, όπως αυτή διατυπώνεται σε απόφαση του *Konstitutsionen sad* (Συνταγματικού Δικαστηρίου, Βουλγαρία), σύμφωνα με την οποία ο όρος «φύλο» πρέπει να εκλαμβάνεται μόνο με τη βιολογική του έννοια· συνάδει η εν λόγω ερμηνεία με τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης και μπορεί να αποτελέσει νομικό πρόσκομμα για την καταχώριση της αλλαγής φύλου [στο ληξιαρχείο];

Σχετικές διατάξεις του δικαίου της Ένωσης και νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (στο εξής: ΣΕΕ), ιδίως άρθρο 9

Συνθήκη για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: ΣΛΕΕ), ιδίως άρθρα 8, 10, 21 και 267

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (στο εξής: Χάρτης), ιδίως άρθρο 7

Οδηγία 76/207/ΕΟΚ του Συμβουλίου, της 9ης Φεβρουαρίου 1976, περί της εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών, όσον αφορά την πρόσβαση σε απασχόληση, την επαγγελματική εκπαίδευση και προώθηση και τις συνθήκες εργασίας (στο εξής: οδηγία 76/207/ΕΟΚ)

Οδηγία 2004/38/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 29ης Απριλίου 2004, σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, για την τροποποίηση του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68 και την κατάργηση των οδηγιών 64/221/ΕΟΚ, 68/360/ΕΟΚ, 72/194/ΕΟΚ, 73/148/ΕΟΚ, 75/34/ΕΟΚ, 75/35/ΕΟΚ, 90/364/ΕΟΚ, 90/365/ΕΟΚ και 93/96/ΕΟΚ (στο εξής: οδηγία 2004/38/EK)

Οδηγία 2006/54/EK του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου, της 5ης Ιουλίου 2006, για την εφαρμογή της αρχής των ίσων ευκαιριών και της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών σε θέματα εργασίας και απασχόλησης (στο εξής: οδηγία 2006/54/EK)

Σχετικές αποφάσεις του Δικαστηρίου:

- Razzouk και Beydoun κατά Επιτροπής, 75/82 και 117/82, ECLI:EU:C:1984:116
- Defrenne, 149/77, ECLI:EU:C:1978:130
- P. κατά S., C-13/94, ECLI:EU:C:1996:170
- Grzelczyk, C-184/99, ECLI:EU:C:2001:458
- Coman κ.λπ., C-673/16, ECLI:EU:C:2018:385
- Stolichna obshtina, rayon «Pancharevo», C-490/20, ECLI:EU:C:2021:1008

Σχετικές διατάξεις του διεθνούς δικαίου

Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών (στο εξής: ΕΣΔΑ), ιδίως άρθρα 8, 9 και 14

Σύσταση CM/Rec(2010)5 της Επιτροπής Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης προς τα κράτη μέλη, σχετικά με τα μέτρα καταπολέμησης των διακρίσεων με βάση τον γενετήσιο προσανατολισμό ή την ταυτότητα φύλου, της 31ης Μαρτίου 2010 (η οποία εγκρίθηκε από την Επιτροπή Υπουργών του Συμβουλίου της Ευρώπης)

Ψηφίσματα της Κοινοβουλευτικής Συνελεύσεως του Συμβουλίου της Ευρώπης:

- 2048 (2015) σχετικά με τις «Διακρίσεις διεμφυλικών ατόμων στην Ευρώπη» της 22ας Απριλίου 2015
- 1728 (2010), με τον τίτλο «Διακρίσεις με βάση τον γενετήσιο προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου» της 29ης Απριλίου 2010

Έκθεση σχετικά με τους νόμους, τις πρακτικές και τη χρήση βίας που εισάγουν διακρίσεις εις βάρος προσώπων με βάση τον γενετήσιο προσανατολισμό τους και την ταυτότητα φύλου τους (A/H[RC]/19/41) της 17ης Νοεμβρίου 2011

Σχετική νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) στο Στρασβούργο:

- Απόφαση της 25ης Μαρτίου 1992, B κατά Γαλλίας (προσφυγή αριθ. 13343/87)
- Απόφαση της 9ης Ιουλίου 2020, Y. T. κατά Βουλγαρίας (προσφυγή αριθ. 41701/16)
- Απόφαση της 27ης Σεπτεμβρίου 2022, P. H. κατά Βουλγαρίας (προσφυγή αριθ. 46509/20)

Σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου

Konstitutsia na Republika Bulgaria (Σύνταγμα της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας, στο εξής: Σύνταγμα), ιδίως άρθρα 4, 6, 32 και 57

Απόφαση του Konstutsionen sad (Συνταγματικού Δικαστηρίου) αριθ. 15 της 26ης Οκτωβρίου 2021 στην υπόθεση συνταγματικού δικαίου αριθ. 6/21

Grazhdanskoprotsesualen kodeks (κώδικας πολιτικής δικονομίας), άρθρα 127, 146, 280, 288, 292, 293, 546, 547 και 628 έως 633

Nakazatelen kodeks (ποινικός κώδικας), άρθρο 128

Zakon za grazhdanskata registratsia (νόμος περί προσωπικής καταστάσεως, στο εξής: ZGR), ιδίως άρθρα 1 έως 5, 8, 9, 12 έως 14, 19, 42, 45, 73 έως 75, 83, 100 και 101

Zakon za zashtita ot diskriminatsia (νόμος περί προστασίας από τις διακρίσεις), ιδίως άρθρα 1, 2, 4, 6 και άρθρο 1, σημεία 1 και 17 των συμπληρωματικών διατάξεων

Zakon za balgarskite lichni dokumenti (νόμος περί των βουλγαρικών εγγράφων ταυτότητας), άρθρο 9

Zakon za sadebnata vlast (νόμος περί οργάνωσης των δικαστηρίων), ιδίως άρθρο 130

Συνοπτική έκθεση των πραγματικών περιστατικών και της πορείας της διαδικασίας

- 1 Σύμφωνα με τον βουλγαρικό νόμο περί προσωπικής καταστάσεως, το πιστοποιητικό γεννήσεως πρέπει να εκδίδεται εντός συγκεκριμένης προθεσμίας από τη γέννηση κάθε τέκνου στη Βουλγαρία και πρέπει να περιέχει υποχρεωτικά τα ειδικότερα απαριθμούμενα στον νόμο στοιχεία, ιδίως το όνομα, τον αριθμό ταυτότητας, το φύλο και την ιθαγένεια του τέκνου (άρθρο 45). Το όνομα κάθε προσώπου επιλέγεται από τους γονείς του και γνωστοποιείται εγγράφως στον αρμόδιο υπάλληλο κατά την έκδοση του πιστοποιητικού γεννήσεως (άρθρο 12). Σύμφωνα με το άρθρο 19 του εν λόγω νόμου, η τροποποίηση του ονόματος, του πατρώνυμου ή του επωνύμου επιτρέπεται με δικαστική απόφαση κατόπιν έγγραφης αιτήσεως του ενδιαφερόμενου, ιδίως όταν τούτο απαιτείται από ουσιώδεις περιστάσεις. Σύμφωνα με τον ίδιο νόμο, η τροποποίηση των καταχωρίσεων σχετικά με την προσωπική κατάσταση σε πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως που έχουν ήδη εκδοθεί γίνεται στο πλαίσιο δικαστικής ή διοικητικής διαδικασίας (άρθρο 73).
- 2 Βάσει των δύο τελευταίων προαναφερθεισών διατάξεων, ο Κ. Μ. Η. αιτήθηκε από το Rayonen sad Stara Zagora (πρωτοβάθμιο περιφερειακό δικαστήριο Stara

Zagora, Βουλγαρία) να διαπιστωθεί με δικαστική απόφαση ότι ανήκει στο γυναικείο φύλο και να εγκριθεί η τροποποίηση των καταχωρίσεων αναφορικά με το φύλο και το όνομά του στο πιστοποιητικό γεννήσεώς του.

- 3 Ο Κ. Μ. Η. γεννήθηκε στις 7 Αυγούστου 1990 στη Βουλγαρία, Obshtina Stara Zagora (Δήμος Stara Zagora). Στις 10 Αυγούστου 1990, η διοικητική αρχή του εν λόγω Δήμου εξέδωσε το πιστοποιητικό γεννήσεως του Κ. Μ. Η., στο οποίο καταχωρίστηκε ως άνδρας. Παρά το γεγονός ότι γεννήθηκε με ανδρικά χαρακτηριστικά φύλου, ο Κ. Μ. Η. ένιωθε ανέκαθεν σαν γυναίκα, ως προς την εμφάνιση, τη συμπεριφορά, την αντίληψη, τον συναισθηματισμό και τους τρόπους. Ήδη από την πρώιμη παιδική ηλικία του δεν ενδιαφερόταν για παιχνίδια που θεωρούνταν ως παιχνίδια για αγόρια, ενώ κατά τη διάρκεια της εφηβείας του άρχισε να κάνει γυναικεία χτενίσματα, να χρησιμοποιεί μακιγιάζ, να φορά γυναικεία ρούχα και να έχει τυπικές γυναικείες ασχολίες. Από τη νεαρή του ηλικία ένιωθε σεξουαλική έλξη για άνδρες. Ο Κ. Μ. Η. συμπεριφερόταν σαν γυναίκα, ντυνόταν σαν γυναίκα και ένιωθε σαν γυναίκα, ωστόσο δεν έβρισκε κατανόηση από τους γονείς του και τους λοιπούς συγγενείς του. Στην ταυτότητά του που εκδόθηκε από το Ministerstvo na vntreshnite raboti (Υπουργείο Εσωτερικών, στο εξής: MVR) Stara Zagora, ο Κ. Μ. Η. καταχωρίστηκε ως άνδρας. Δεδομένου ότι η εμφάνιση και η συμπεριφορά του δεν ταίριαζαν με την καταχώριση στα επίσημα έγγραφα ταυτότητας, συνάντησε δυσκολίες κατά την ανεύρεση εργασίας. Επί του παρόντος, ζει στην Ιταλία και έχει σταθερό σύντροφο, ο οποίος τον συντηρεί. Ξεκίνησε ορμονοθεραπεία και επιθυμεί να υποβληθεί σε χειρουργική επέμβαση αλλαγής φύλου, γεγονός που θα οδηγήσει και στην ανάγκη τροποποίησης της προσωπικής του καταστάσεως. Η τροποποίηση του φύλου και του ονόματός του θα τον βοηθούσε να ξεπεράσει τα καθημερινά προβλήματα που αντιμετωπίζει και τις δυσκολίες κατά την ανεύρεση εργασίας. Ο Κ. Μ. Η. θεωρεί ότι αποτελεί ανθρώπινο δικαίωμά του να ζει ικανοποιημένος και σε αρμονία με τον εαυτό του. Η επιθυμία του να αλλάξει φύλο είναι ειλικρινής και αμετάκλητη.
- 4 Στο πλαίσιο της διαδικασίας στον πρώτο βαθμό, ελήφθησαν πραγματογνωμοσύνες από Βούλγαρο εμπειρογνώμονα στον τομέα της ενδοκρινολογίας, των μεταβολικών παθήσεων και της ανδρολογίας, καθώς και από Ιταλό ψυχολόγο. Επιβεβαιώθηκε η επιθυμία του εν λόγω προσώπου να ολοκληρώσει την κλινική και θεραπευτική διαδικασία για την πλήρη εκθήλυνσή του. Διαγνώστηκε δυστροφία (διαταραχή) της ταυτότητας φύλου και δυσκολίες στην κοινωνική συναναστροφή και στις διαπροσωπικές σχέσεις. Επιπροσθέτως, κατά τη διαδικασία, συντάχθηκε εκτενής δικαστική πραγματογνωμοσύνη από δύο εμπειρογνώμονες, έναν ψυχίατρο και έναν ψυχολόγο, οι οποίοι επιβεβαίωσαν τον τρανσεξουαλισμό του αιτούντος: Επιθυμεί να αντιμετωπίζεται ως ανήκων στο άλλο φύλο, γεγονός που συνοδεύεται από αίσθημα δυσφορίας λόγω του ανατομικού του φύλου. Διαπιστώθηκε ότι ο αξιολογούμενος δεν πάσχει από σωματική ή ψυχική ασθένεια. Υφίσταται μόνο διαταραχή της ταυτότητας φύλου. Διευκρινίστηκε ότι ο τρανσεξουαλισμός δεν συνιστά ψυχική ασθένεια. Δημιουργείται κατά την ανάπτυξη του φύλου του εμβρύου κατά την εγκυμοσύνη. Τα τρανσεξουαλικά άτομα είναι αναγκασμένα να ζουν σε διαρκή δυσφορία,

καθώς και σε σύγκρουση τόσο με την ίδια τους την ανατομία όσο και με την κοινωνία.

- 5 Με απόφαση της 28ης Φεβρουαρίου 2018, το πρωτοβάθμιο περιφερειακό δικαστήριο Stara Zagora απέρριψε την αίτηση του Κ. Μ. Η. ως αβάσιμη. Παρά το γεγονός ότι στην περίπτωση του αιτούντος υφίσταται τρανσεξουαλισμός, δεν υπάρχει στο βουλγαρικό δίκαιο νόμιμη βάση προκειμένου να γίνει δεκτή η αίτησή του. Το βουλγαρικό δίκαιο δεν διαθέτει διατάξεις, κριτήρια και προϋποθέσεις, υπό τις οποίες ή βάσει των οποίων η αίτηση τρανσεξουαλικών ατόμων για τροποποίηση της καταχωρίσεως του φύλου τους στο πιστοποιητικό γεννήσεώς τους θα μπορούσε να ευδοκιμήσει. Ο νόμος προβλέπει μεν διαδικασία για την τροποποίηση των στοιχείων της προσωπικής καταστάσεως σε πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως που έχουν ήδη εκδοθεί, δεν προβλέπει, ωστόσο, διαδικασία για την τροποποίηση των πραγματικών περιστατικών βάσει των οποίων τα στοιχεία καταχωρίστηκαν. Αντικειμενικώς, το βουλγαρικό δίκαιο δεν προβλέπει καμία δυνατότητα καθορισμού του φύλου κατ' άλλον τρόπο πέρα από τα πρωτογενή χαρακτηριστικά φύλου και, ιδίως, βάσει του ψυχολογικού φύλου ως αίσθηση του ανήκειν σε συγκεκριμένο φύλο. Δεν υπάρχει ορισμός του όρου «τρανσεξουαλισμός» για νομικούς σκοπούς· τα κενά του βουλγαρικού ουσιαστικού και δικονομικού δικαίου δεν θα μπορούσαν να καλυφθούν μέσω της άμεσης εφαρμογής του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, παρά το γεγονός ότι αυτό αποτελεί μέρος του εσωτερικού δικαίου.
- 6 Ο Κ. Μ. Η. άσκησε έφεση ενώπιον του Okrazhen sad Stara Zagora (περιφερειακού δικαστηρίου Stara Zagora, Βουλγαρία) στις 15 Ιουνίου 2018, το εν λόγω δικαστήριο επικύρωσε την πρωτόδικη απόφαση. Το δευτεροβάθμιο δικαστήριο ανέφερε ότι η καταχώριση στο μητρώο προσωπικής καταστάσεως περιλαμβάνει το σύνολο των στοιχείων που διαφοροποιούν ένα πρόσωπο από άλλα πρόσωπα στην κοινωνία και στην οικογένεια, υπό την ιδιότητά του ως φορέα υποκειμενικών δικαιωμάτων. Τα εν λόγω στοιχεία, συμπεριλαμβανομένων του ονόματος και του φύλου του οικείου προσώπου, καταχωρίζονται στα μητρώα που σχετίζονται με τα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως και στα μητρώα των κατοίκων. Το φύλο φυσικού προσώπου καθορίζεται κατά τη γέννησή του βάσει των πρωτογενών χαρακτηριστικών φύλου που φέρει. Ως «φύλο» κατά το βουλγαρικό δίκαιο νοείται το «βιολογικό» και όχι το «ψυχικό» φύλο, και, επιπλέον, δεν έχουν ρυθμιστεί νομοθετικά οι προϋποθέσεις για τροποποίηση [της καταχωρίσεως] του φύλου. Ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατόν να επιτραπεί μια τέτοια τροποποίηση, εκτός αν είναι αναγκαία λόγω σωματικής μεταβολής. Οι διατάξεις του νόμου περί προσωπικής καταστάσεως είναι απολύτως σαφείς και δεν αφήνουν περιθώριο άλλης ερμηνείας. Υπό τις συνθήκες αυτές, δεν υφίστανται λόγοι που να επιτρέπουν την τροποποίηση των στοιχείων προσωπικής καταστάσεως στο πιστοποιητικό γεννήσεως του αιτούντος.
- 7 Ο Κ. Μ. Η. άσκησε αναίρεση κατά της αποφάσεως του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου. Το Varhoven kasatsionen sad (Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο, στο εξής: VKS) επέτρεψε την άσκηση αναίρέσεως επί των ακόλουθων ερωτημάτων: (i) υφίσταται παράβαση του βουλγαρικού δικαίου όταν το

επιληφθέν δικαστήριο αρνείται να επιτρέψει τη νομική τροποποίηση των στοιχείων της προσωπικής καταστάσεως αναφορικά με το «φύλο» στο πιστοποιητικό γεννήσεως, η οποία ζητήθηκε λόγω τρανσεξουαλισμού, με το σκεπτικό ότι δεν υπάρχει νόμος που να ρυθμίζει την τροποποίηση αυτή; (ii) Απαιτείται η προηγούμενη χειρουργική επέμβαση σε σχέση με τα εξωτερικά χαρακτηριστικά φύλου, προκειμένου να ευδοκιμήσει η αίτηση για νομική τροποποίηση του αρχικώς καταχωρισθέντος φύλου του προσώπου; Με απόφαση της 28ης Ιουνίου 2019, το VKS απεφάνθη ότι δεν μπορεί να επιβληθεί σε τρανσεξουαλικά άτομα υποχρέωση χειρουργικής επεμβάσεως παρά τη θέλησή τους προς τον σκοπό της αλλαγής του σώματός τους, ως προϋπόθεση για την τροποποίηση της καταχωρίσεως του φύλου. Κατά τη νομολογία του ΕΔΔΑ, η δυνατότητα των τρανσεξουαλικών ατόμων να προβαίνουν σε αλλαγή φύλου, εμπίπτει στο δικαίωμα του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής. Στο πλαίσιο αυτό, απαιτείται από το κράτος να μεριμνά για τον σεβασμό των εν λόγω δικαιωμάτων και την αποτροπή αδικαιολόγητης παρεμβάσεως κατά την άσκησή τους, δεδομένου ότι ο καθορισμός του φύλου, του ονόματος, του γενετήσιου προσανατολισμού και της γενετήσιας ζωής εμπίπτει στην ιδιωτική σφαίρα η οποία προστατεύεται από το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ. Παρά την έλλειψη εθνικής ρυθμίσεως, η αρχή του σεβασμού της ιδιωτικής και οικογενειακής ζωής επιβάλλει να εξακριβώνει το δικαστήριο, κατά περίπτωση, αν συντρέχουν οι προϋποθέσεις του ουσιαστικού δικαίου για την αλλαγή φύλου ως προϋπόθεση για τη νομική τροποποίηση των στοιχείων της προσωπικής καταστάσεως αναφορικά με το «φύλο» στο πιστοποιητικό γεννήσεως, προκειμένου να επιτευχθεί η απαραίτητη ισορροπία μεταξύ του δημοσίου και του ατομικού συμφέροντος. Το VKS ανέπεμψε την υπόθεση στο δευτεροβάθμιο δικαστήριο προς επανεξέταση με υποδείξεις σχετικά με τη συλλογή νέων αποδεικτικών στοιχείων.

- 8 Κατά την επανεξέταση της υποθέσεως, το Okrazhen sad Stara Zagora (περιφερειακό δικαστήριο Stara Zagora) ακολούθησε τις δεσμευτικές υποδείξεις του VKS. Εντούτοις, στις 21 Νοεμβρίου 2019, το δευτεροβάθμιο δικαστήριο επικύρωσε την αρχική πρωτόδικη απόφαση, σύμφωνα με την οποία, το φύλο νεογέννητου προσώπου καθορίζεται κατά τη γέννησή του βάσει των πρωτογενών χαρακτηριστικών φύλου –ήτοι, του βιολογικού του φύλου. Εν προκειμένω, η τροποποίηση του εξατομικευμένου χαρακτηριστικού στοιχείου «φύλο» ζητείται λόγω της εσωτερικής αντιλήψεως του ίδιου του προσώπου ως προς το ότι ανήκει στο γυναικείο φύλο. Ωστόσο, το φύλο αποτελεί βιολογική και όχι κοινωνική κατηγορία και εξ αυτού του λόγου δεν εξαρτάται από προσωπική απόφαση, αλλά από την ανατομία και τη φυσιολογία. Επαναλαμβάνεται η διαπίστωση ότι ο βουλγαρικός νόμος περί της προσωπικής καταστάσεως δεν προβλέπει διαδικασία για την καταχώριση στο πιστοποιητικό γεννήσεως άλλου, νέου, διαφορετικού είδους φύλου, συμπεριλαμβανομένου του αποκαλούμενου ψυχικού φύλου. Η τροποποίηση του φύλου στο πλαίσιο τέτοιας διαδικασίας είναι δυνατή μόνο μετά τη μεταβολή του σώματος. Όσον αφορά τη φυσιολογία, το πρόσωπο, εν προκειμένω, είναι προφανώς και σαφώς άνδρας, ανεξάρτητα από την εσωτερική του ταύτιση με το άλλο φύλο. Για τους λόγους αυτούς, επιβεβαιώθηκε ότι η αίτηση για τροποποίηση των στοιχείων αναφορικά με το φύλο και το όνομα στο πιστοποιητικό γεννήσεως είναι αβάσιμη.

- 9 Κατά της εν λόγω αποφάσεως του δευτεροβάθμιου δικαστηρίου, ο αιτών άσκησε αναίρεση. Το VKS διαπίστωσε την ύπαρξη αντιφατικής νομολογίας, ανέστειλε τη διαδικασία και πρότεινε στην Ολομέλεια των τμημάτων αστικών υποθέσεων (στο εξής: OSGK) του VKS την έκδοση ερμηνευτικής αποφάσεως. Ακολούθως, εκδόθηκε η ερμηνευτική απόφαση 2/2020 της 20ής Φεβρουαρίου 2023. Στη συνέχεια, το VKS επανέλαβε τη διαδικασία στην υπό κρίση υπόθεση και επέτρεψε την άσκηση αναίρεσεως λόγω συγκρούσεως με τη νομολογία του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ιδίως με την απόφαση P. κατά S., C-13/94, EU:C:1996:170) επί των ακόλουθων νομικών ζητημάτων: (α) Έχουν τα φυσικά πρόσωπα το δικαίωμα να καθορίζουν τα ίδια την ταυτότητά τους, συμπεριλαμβανομένου του ανήκειν σε συγκεκριμένο φύλο; (β) Συνιστά η άρνηση του δικαστηρίου να διατάξει την τροποποίηση στα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως του φύλου, του ονόματος και του αριθμού ταυτότητας αιτούντος, ο οποίος δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο, άνιση μεταχείριση;

Συνοπτική έκθεση του σκεπτικού της διατάξεως περί παραπομπής

- 10 Κατά το αιτούν δικαστήριο, ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο απαιτείται η υποβολή αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως είναι η ενδεχόμενη σύγκρουση μεταξύ της δεσμευτικής για το δικαστήριο εθνικής νομολογίας και του δικαίου της Ένωσης.
- 11 Πρώτον, επισημαίνεται ότι το βουλγαρικό Konstitutsionen sad (Συνταγματικό Δικαστήριο) ερμηνεύει κατά τρόπο δεσμευτικό τον όρο «φύλο» που χρησιμοποιείται στο βουλγαρικό Σύνταγμα (απόφαση αριθ. 15 της 26ης Οκτωβρίου 2021). Εκλαμβάνει τον όρο υπό την έννοια του βουλγαρικού Συντάγματος μόνο με τη βιολογική του σημασία. Το ερώτημα δεν αποσκοπεί στο να διευκρινίσει αν το δικαίωμα του προσώπου να καθορίζει το φύλο του αναγνωρίζεται με τον έναν ή τον άλλον τρόπο, αλλά «μόνον ως προς την υποχρέωση του κράτους να σέβεται τον αυτοκαθορισμό του σε σχέση με φύλο διαφορετικό από το βιολογικό του». Συναφώς, κατά το αιτούν δικαστήριο, πρέπει να εξεταστεί αν διασφαλίζεται η συμβατότητα με τις απαιτήσεις του δικαίου της Ένωσης, εφόσον η εν λόγω δεσμευτική ερμηνεία του Συντάγματος ακολουθείται χωρίς περιορισμούς και αν η ερμηνεία αυτή συνιστά νομικό εμπόδιο για την καταχώριση της τροποποιήσεως του φύλου.
- 12 Δυνάμει του άρθρου 130, παράγραφος 2, του ZSV, οι ερμηνευτικές αποφάσεις είναι δεσμευτικές για τις δικαστικές, τις διοικητικές και τις τοπικές αυτοδιοικητικές αρχές, καθώς και για κάθε αρχή που εκδίδει διοικητικές πράξεις. Συναφώς, πρέπει να ληφθεί υπόψη η ιδιαίτερη σημασία που αποδίδει ακολούθως το αιτούν δικαστήριο στην αναφερθείσα υπό τη σκέψη 7 ερμηνευτική απόφαση της OSGK του VKS με αριθ. 2/2020 της 20ής Φεβρουαρίου 2023. Κατά την απόφαση αυτή, το ισχύον βουλγαρικό ουσιαστικό δίκαιο δεν προβλέπει καμία δυνατότητα να επιτρέψει το δικαστήριο στο πλαίσιο διαδικασίας που αφορά τον νόμο περί προσωπικής καταστάσεως την τροποποίηση των στοιχείων που αφορούν το φύλο, το όνομα και τον αριθμό ταυτότητας στα πιστοποιητικά

προσωπικής καταστάσεως αιτούντος, ο οποίος δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο. Η βουλγαρική έννομη τάξη εκλαμβάνει τον όρο «φύλο» μόνον υπό τη βιολογική του έννοια και δεν αφήνει περιθώριο στο δικαστήριο να επιτρέψει την τροποποίηση των εκδοθέντων πιστοποιητικών προσωπικής καταστάσεως αναφορικά με το φύλο τρανσεξουαλικού ατόμου. Η μη συμμόρφωση με απόφαση του Συνταγματικού Δικαστηρίου θεωρείται ότι συνιστά παραβίαση του Θεμελιώδους Νόμου, καθόσον θίγει τις θεμελιώδεις αρχές του κράτους δικαίου το οποίο απορρέει από το Σύνταγμα και τους εθνικούς νόμους. Το δίκαιο της Ένωσης δεν απαιτεί άλλο συμπέρασμα αναφορικά με το εν λόγω ζήτημα, δεδομένου ότι οι ρυθμίσεις αναφορικά με την προσωπική κατάσταση εμπίπτουν στην αρμοδιότητα των κρατών μελών, ήτοι, λαμβάνεται υπόψη η εθνική τους ταυτότητα, η οποία προσιδιάζει στην πολιτική και συνταγματική τους δομή. Στις αποφάσεις του, το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης αφήνει τη ρύθμιση της προσωπικής καταστάσεως και του γάμου στην αυτονομία των κρατών μελών της Ένωσης. Εν προκειμένω, το δημόσιο συμφέρον υπερτερεί του συμφέροντος του τρανσεξουαλικού ατόμου-αιτούντος σχετικά με το επιτρεπτό της τροποποίησης του φύλου του στα μητρώα προσωπικής καταστάσεως. Η τροποποίηση των στοιχείων στα εκδοθέντα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως αιτούντος ο οποίος δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο επηρεάζει και την οικογενειακή κατάσταση άλλων προσώπων, συμπεριλαμβανομένων των ανηλίκων και ανίκανων προς δικαιοπραξία (τέκνων του αιτούντος), καθώς και του συζύγου του. Κατ' αυτόν τον τρόπο, η γονική σχέση ενός προσώπου λόγω γεννήσεως δεν θα καθοριζόταν σε σχέση με δύο πρόσωπα διαφορετικού φύλου (μητέρα και πατέρα), αλλά με πρόσωπα του ίδιου φύλου· τούτο δεν επιτρέπεται από το ισχύον δίκαιο της Δημοκρατίας της Βουλγαρίας. Το υπέρτερο δημόσιο συμφέρον προκύπτει από την εξέταση του ισχύοντος στη χώρα ουσιαστικού δικαίου. Ούτε στον νόμο περί προσωπικής καταστάσεως ούτε σε άλλον νόμο προβλέπεται πώς επιδρά η τροποποίηση των στοιχείων αναφορικά με το φύλο, το όνομα και τον αριθμό ταυτότητας αιτούντος που δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο στα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως του τέκνου του αιτούντος, ιδίως αναφορικά με την καταχωρισθείσα στο πιστοποιητικό γεννήσεως γονική σχέση, όπου το εν λόγω πρόσωπο αναγράφεται ως πατέρας ή μητέρα. Η τροποποίηση αφορά την έννομη σφαίρα τρίτου, χωρίς όμως να ρυθμίζονται ρητώς οι συνέπειες μιας τέτοιας τροποποίησης για το τέκνο. Το ΕΔΔΑ δεν έχει κρίνει ότι το άρθρο 8 της ΕΣΔΑ επιβάλλει ουσιαστικού δικαίου προϋποθέσεις για το δικαίωμα τρανσεξουαλικού ατόμου που απαιτεί από το εθνικό δικαστήριο κράτους, το οποίο είναι συμβαλλόμενο μέρος στη Σύμβαση να επιτρέψει την τροποποίηση της καταχωρίσεως του φύλου σε εκδοθέντα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως, ούτε έχει διαπιστώσει ότι υφίσταται παράβαση λόγω μιας τέτοιας παραλείψεως εκπληρώσεως θετικών υποχρεώσεων του κράτους.

- 13 Το αιτούν δικαστήριο προβαίνει επίσης σε παραλληλισμό με τη νομολογία του ΕΔΔΑ και υπενθυμίζει ότι με τις αποφάσεις του της 9ης Ιουλίου 2020 στην υπόθεση Υ. Τ. κατά Βουλγαρίας (προσφυγή αριθ. 41701/16) και της 27ης Σεπτεμβρίου 2022 στην υπόθεση Ρ. Η. κατά Βουλγαρίας (προσφυγή αριθ. 46509/20), το ΕΔΔΑ καταδίκασε τη Βουλγαρία για παράβαση του άρθρου 8 της ΕΣΔΑ, διότι το εν λόγω κράτος δεν είχε επιτύχει εύλογη ισορροπία μεταξύ του

δημοσίου συμφέροντος και του προσωπικού συμφέροντος των αιτούντων για τροποποίηση της προσωπικής τους καταστάσεως. Το ΕΔΔΑ αιτιολόγησε τις αποφάσεις του αυτές με το σκεπτικό ότι τα εθνικά δικαστήρια, παρά τη διαπίστωση ότι το φύλο στο οποίο επικαλείται ότι ανήκει ο αιτών δεν ταυτίζεται με το βιολογικό του φύλο και παρά την άρνηση να επιτρέψουν την τροποποίηση των εγγράφων ταυτότητας με την αιτιολογία ότι η εν λόγω τροποποίηση δεν εξυπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον, δεν εξέθεσαν κανέναν λόγο ως προς τη φύση του δημοσίου συμφέροντος εν προκειμένω, σε σχέση με το δικαίωμα του αιτούντος να αναγνωριστεί η ταυτότητα του φύλου του.

- 14 Υπό το πρίσμα της προπαρατεθείσας νομολογίας, το αιτούν δικαστήριο αναγνωρίζει ότι η δυνατότητα των τρανσεξουαλικών ατόμων να αλλάζουν φύλο εμπίπτει πράγματι στο δικαίωμα στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή και ότι το γεγονός αυτό απαιτεί από το κράτος να μεριμνά για τον σεβασμό των δικαιωμάτων αυτών και για την αποτροπή αδικαιολόγητων επεμβάσεων κατά την άσκησή τους. Δεδομένου ότι, σύμφωνα με το Σύνταγμα, οι διατάξεις της ΕΣΔΑ έχουν άμεση εφαρμογή και υπερισχύουν του βουλγαρικού εθνικού δικαίου, οι πολίτες μπορούν να τις επικαλούνται ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, ακόμη και ελλείψει λεπτομερούς εθνικής ρυθμίσεως.
- 15 Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι το ισχύον στη Βουλγαρία ουσιαστικό δίκαιο, στο οποίο περιλαμβάνονται τόσο το δίκαιο της Ένωσης, όσο και η νομολογία του ΕΔΔΑ, δεν περιέχει καμία απαγόρευση τροποποίησης των στοιχείων αναφορικά με το φύλο, το όνομα και τον αριθμό ταυτότητας στα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως αιτούντος που δηλώνει ότι είναι τρανσεξουαλικό άτομο. Τίθεται το ζήτημα αν με την ερμηνευτική απόφαση εισάγεται εθνική νομολογία η οποία μεταχειρίζεται τα τρανσεξουαλικά άτομα με χειρότερο τρόπο από ό,τι τα ίντερσεξ άτομα ή άλλα άτομα στην περίπτωση των οποίων η νομική αλλαγή φύλου είναι επιβεβλημένη για ιατρικούς λόγους.
- 16 Το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι ακόμη και πριν από την έκδοση της ερμηνευτικής αποφάσεως 2/2023, τρανσεξουαλικά άτομα βουλγαρικής ιθαγένειας είχαν πετύχει την τροποποίηση της καταχωρίσεως αναφορικά με το φύλο τους μέσω ένδικης διαδικασίας, ακόμη και χωρίς χειρουργική επέμβαση ή ορμονοθεραπεία. Το δικαίωμα των προσώπων να τροποποιούν το φύλο τους στα πιστοποιητικά προσωπικής καταστάσεως έχει ήδη αναγνωριστεί με σειρά τελεσίδικων αποφάσεων βουλγαρικών δικαστηρίων, οι οποίες εκδόθηκαν βάσει νομοθετικών διατάξεων. Για τον λόγο αυτόν, πρέπει να διευκρινιστεί αν η συνεκτίμηση της προαναφερθείσας ερμηνευτικής αποφάσεως συνεπάγεται διάκριση και προσβολή του δικαιώματος σε δίκαιη δίκη (δεδομένου ότι η ερμηνευτική απόφαση καθιερώνει στην πράξη, για το μέλλον, απαγόρευση της νομικής τροποποίησης [της καταχωρίσεως] του φύλου τρανσεξουαλικών ατόμων).
- 17 Κατά το αιτούν δικαστήριο, η διαφορετική αυτή νομολογία αναφορικά με πρόσωπα που βρίσκονται σε ίδια ή παρόμοια κατάσταση συνιστά άνιση μεταχείριση, η οποία προκαλεί αβεβαιότητα και ασάφεια ως προς την έννομη

θέση των οικείων προσώπων και θίγει το δικαίωμά τους να ζουν σύμφωνα με το φύλο στο οποίο τα ίδια κατατάσσουν τον εαυτό τους. Το αιτούν δικαστήριο υπενθυμίζει επίσης ότι, σύμφωνα με την αρχή της ίσης μεταχείρισεως, «τα πρόσωπα που βρίσκονται στην ίδια κατάσταση πρέπει να τυγχάνουν της ίδιας μεταχείρισεως».

- 18 Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η αλλαγή του φύλου συνιστά διαδικασία η οποία μπορεί να κυμαίνεται από απλή και αναστρέψιμη (ακίνδυνη για την υγεία και τη ζωή) έως περίπλοκη και μη αναστρέψιμη (επικίνδυνη για την υγεία και τη ζωή). Σύμφωνα με τη λογική αυτή, πρέπει να τροποποιηθεί πρώτα το όνομα και ο αριθμός ταυτότητας, η τροποποίηση των οποίων είναι αναστρέψιμη. αργότερα, το τρανσεξουαλικό άτομο μπορεί, εφόσον το επιθυμεί ρητά και η σχετική βούλησή του είναι ελεύθερη, να κάνει το επόμενο βήμα προς την κατεύθυνση μη αναστρέψιμων χειρουργικών ή άλλων επεμβάσεων προς τον σκοπό της προσαρμογής του σωματικού φύλου. Είναι προς το συμφέρον του τρανσεξουαλικού ατόμου να μην απαιτείται να υποβληθεί πρώτα σε βιολογικές διαδικασίες που ενέχουν κινδύνους και σε μη αναστρέψιμες χειρουργικές επεμβάσεις ως προϋπόθεση για τη δυνατότητα μεταγενέστερης τροποποίησης του φύλου υπό την έννοια της προσωπικής καταστάσεως.
- 19 Κατά το αιτούν δικαστήριο, η ερμηνεία πρέπει να αφορά επίσης το ζήτημα αν η απαγόρευση νομικής τροποποίησης των στοιχείων στο πιστοποιητικό γεννήσεως παραβιάζει τις αρχές της ισότητας των πολιτών της Ένωσης και της ελεύθερης κυκλοφορίας των προσώπων που κατοχυρώνονται στα άρθρα 8 και 21 ΣΛΕΕ και υιοθετούνται και στο άρθρο 7 του Χάρτη και στο άρθρο 8 της ΕΣΔΑ, δεδομένου ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν είναι σε θέση να αποδείξουν την ταυτότητά τους μέσω ταυτοποίησης με τα έγγραφα ταυτότητάς τους, στα οποία έχουν καταχωρισθεί ως άτομα του άλλου φύλου.
- 20 Συναφώς και δεδομένου ότι το φύλο αποτελεί στοιχείο της προσωπικής καταστάσεως, το Δικαστήριο πρέπει, κατά την κρίση του αιτούντος δικαστηρίου, να εξετάσει αν απορρέει από το δίκαιο της Ένωσης υποχρέωση για το βουλγαρικό δικαστήριο να αναγνωρίσει την αλλαγή φύλου Βουλγάρου υπηκόου, η οποία έχει λάβει χώρα σε άλλο κράτος μέλος, διατάσσοντας συναφώς την καταχώριση στο αντίστοιχο μητρώο. Η αντίθετη λύση θα είχε ως αποτέλεσμα να μπορεί το ίδιο πρόσωπο να καταχωρισθεί σε διαφορετικά κράτη μέλη με διαφορετικό φύλο.
- 21 Κατά το αιτούν δικαστήριο, η ασάφεια σε σχέση με τα κρίσιμα για την επίλυση της διαφοράς ζητήματα μπορεί να αρθεί μόνο με δεσμευτική ερμηνεία των διατάξεων της Ένωσης που αναφέρονται στα προδικαστικά ερωτήματα, για την οποία μόνο αρμόδιο είναι το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης.